

TEMSİLİN İKİ FARKLI YÜZÜ: TANIM VE UNSURLARI BAĞLAMINDA KLASİK DELÂLET ANLAYIŞI İLE MODERN SEMİYOZİS KAVRAMININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Şeyma Gülsüm ÖNDER*

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi, **Geliş Tarihi:** 22 Haziran 2021, **Kabul Tarihi:** 05 Eylül 2021, **Yayın Tarihi:** 30 Eylül 2021, **Atf:** Önder, Şeyma Gülsüm. "Temsilin İki Farklı Yüzü: Tanım Ve Unsurları Bağlamında Klasik Delâlet Anlayışı İle Modern Semiyozis Kavramının Karşılaştırmalı Analizi". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 21/2 (Eylül 2021): 1069-1095.

<https://doi.org/10.33415/daad.955388>

Article Information

Article Types: Research Article, **Received:** 22 June 2021, **Accepted:** 05 September 2021, **Published:** 30 September 2021, **Cite as:** Önder, Şeyma Gülsüm. "Two Different Faces of Representation: A Comparative Analysis of the Classical Dalâlat Conception and the Concept of Modern Semiosis in the Context of Definition and Its Elements". *Journal of Academic Research in Religious Sciences* 21/2 (September 2021): 1069-1095.

<https://doi.org/10.33415/daad.955388>

Öz

Klasik mantıkta bir şeyin bilgisi ile başka bir şeyin bilgisine ulaşmak anlamındaki delâlet, İslâmî ilimlerde önemli bir yere sahiptir. Diğer yandan semiyotik bilimi, kuruluşundan bu yana düşünceden sanata, bilimden kültüre birçok alanı ilgilendiren bir yapıda gelişme göstermiştir. Alt dallarıyla birlikte göstergebilim ve anlatıbilim gibi bilim dallarının temel terimlerinden biri olarak kullanılan semiyozis

* Arş. Gör., Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye, seyma91onder@gmail.com, Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0002-7534-3580>

ise mantıkçı filozof Charles Sanders Peirce (1839-1914) tarafından ortaya atılmıştır. Semiyozis kısaca bir göstergenin belli bir zeminde, belli bir anlamda yine belli bir şeyi (nesne) temsil etme sürecine verilen isimdir. Bu makalede temsil olgusu altında değerlendirilen delâlet ve semiyozis terimleri arasındaki temel fark, bu terimlere kendi varlık alanlarında verilen tanımlar ve unsurların bilgisinden hareketle ortaya koyulacaktır. Buna göre girişte, delâletin genelde İslam geleneğinde, özelde ise klasik mantıktaki yerine kısaca değinilecektir. Birinci bölümde delâlet, tanımı ve unsurları ile ele alınırken ikinci bölümde, kısaca modern göstergebilim ekolleri verilerek Peirce semiyotiği ve semiozis kavramı ele alınacaktır. Üçüncü bölümde ise klasik delâlet ile semiyozis kavramlarının oluşumlarında rol oynayan zemin dikkate alınarak karşılaştırmalı analizi yapılacaktır. Sonuç olarak delâletin ortaya çıkış zemini ve içerdiği unsurlar arasındaki ilişkinin akıl merkezli ve yalnızca dâl-medlül ilişkisine dayalı olduğuna, modern semiyozis kavramının ise nesne odaklı olduğuna ve göstergenin, nesnenin ve zihnin birbirleriyle ikili ve üçlü ilişkiler ağı ile örülü bir sistem oluşturduğuna işaret edilecektir. Dolayısıyla semiyozis kavramının nesne odaklı oluşunun, etki alanını sınırlaması dışında, kapsayıcılığı açısından temsil olgusunu delâlet kavramına nazaran daha iyi yansıttığına işaret edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Semiyotik, Mantık, Peirce, Nesne, Dâl-Medlül İlişkisi.

Two Different Faces of Representation: A Comparative Analysis of the Classical Dalâlat Conception and the Concept of Modern Semiosis in the Context of Definition and Its Elements

Abstract

In classical logic, ad-dalâlat, which means that knowledge of one thing requires knowledge of another, has an important place in Islamic sciences. On the other hand, semiotics has developed in a structure that concerns many fields from thought to art and from science to culture since its establishment. Semiosis, which is used as one of the basic terms of science branches such as semiotics and narratology with its sub-branches, was put forward by the logician philosopher Charles Sanders Peirce (1839-1914). In short, semiosis is the name given to the process of representing a certain thing (object) on a certain ground, in a certain meaning. In this article, the main difference between the terms dalâlat and semiosis, which are evaluated under the phenomenon of representation, will be revealed based on the definitions given to these terms in their own fields of existence and the knowledge of the elements. Accordingly, in the introduction, the place of dalâlat in Islamic tradition in general and classical logic in particular will be briefly mentioned. In the first part, dalâlat will be discussed with its definition and elements, while in the second part, Peirce's semiotics and the concept of semiosis will be discussed by briefly giving modern semiotics' schools. In the third chapter, a comparative analysis of classical dalâlat and semiosis' terms will be made, taking into account the ground that played a role in their formation. As a result, it will be pointed out that the relationship between the emergence ground of the dalâlat and the elements it contains is mind-centred and based only on the dâl-medlül relationship, while the modern concept of semiosis is object-

oriented and is knitted with a network of double and triple relations between the sign, the object and the mind. Therefore, it will be pointed out that the semiosis reflects the concept of representation better than the dalâlat in terms of the breadth of its scope, apart from the limitation imposed by its object-oriented nature.

Keywords: Semiotics, Logic, Peirce, Object, Relation of Signifier-Signified

Giriş

İslam geleneğinde mantık, kelim, fıkıh usulü, Arap dili ve belagati gibi disiplinlerde önemli bir yere sahip olan delâlet, “bir şeyin bilgisinin başka bir şeyin bilgisini gerektirmesi”¹ şeklinde tanımlanır. Delâlet kavramı ilk olarak mantıkta lafzın anlama işareti şeklinde incelenir. Lafız-anlam ilişkisini ortaya koyan bu kavram, önermeye, daha sonra kıyasa götüren öncüller arasında yer alır. Her ne kadar delâlet, sadece lafızlara özgü bir konu olmasa da mantık, anlama, anlam dışı yollarla götüren unsurlar arasında en uygun yolun lafızlar olduğu fikrini benimser. Buna istinaden mantık ilmi, anlamın, lafza yönelik kısmı ile ilgilenmekle yetinir. Aynı şekilde mantıkta delâlet ile anlam arasındaki ilişkinin zorunluluğu esastır. Nitekim anlamsız delâlet olamayacağı gibi delâlete konu olmayan bir anlamdan da söz edilemez.

Aristoteles (m.ö. 384-322)’in kitaplarına şerhler yazan Fârâbî (ö. 339/950), *Kategoriler* şerhinin girişinde lafız-anlam yani dil-düşünce ilişkisine değinir. İbn Sînâ (ö. 428/1037) ise mantık ilmine giriş kitabı olarak kaleme aldığı *el-Medhal*’de mantıkçının yalnızca lafızlarla ilgilenmesine, lafzın konuşma ve iletişim aracı olmasını sebep gösterir. Bu durum mantığın delâleti, lafız-anlam ilişkisine indirgemesinde önemli bir etken olarak rol oynar.²

İbn Sînâ ve onu takip edenler, delâleti, vaz’ (bir lafzın bir anlam için tayini) olgusu üzerinden ele alır. Vaz’ ı bilmeyi delâletin öncelikli şartı olarak gören İbn Sînâ, dilin kurallarına aşına olan birine, bir başkasının bir ifadeyi söylemesi esnasında meydana gelen anlamların iletme keyfiyeti üzerinde durur. Dolayısıyla delâlet

¹ Muhammed b. ‘Ala b. Ali el-Fârûkî el-Hanefî et-Tehânevî, *Keşşâf ıstılâhâti’l-fünûn*, thk. Ali Dehrûc (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1416-1996), 1/787; Naci Bolay, “Delâlet”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 9/119.

² Hülya Altunya, “Gelenbevi’nin İsağuci Şerhi İsimli Eseri Üzerine ‘Delâlet ve Tanım Konuları Bağlamında’ Bir İnceleme”, *Eskiye* 41 (2020), 582.

üzerine geliştirilen temel mesele şudur: Anlamlar karşı tarafa nasıl iletilir?³ Bir başka ifadeyle burada gerçekleşen şey, kasıtlı olarak gelişen bir vaz' eylemidir.⁴

İbn Sînâ yukarıdaki soruya cevap olarak insan zihninin eşyayı nasıl dile döktüğünün aşamalarından bahseder. İlk aşama olarak duyu gücünden bahseder. Duyu gücünde haricî varlıklar (insanın dışındaki varlıklar) bir suret halini alır. Duyu gücünde oluşan bu suretler veya resimler nefse iletilir. Bu durum, haricî varlıklar duylardan uzakta olduğunda insanın onları bu suretlerle düşünmesini yani soyut hale dönüşmelerini sağlar. Dolayısıyla haricî varlıkların suretleri nefiste birtakım etkiler meydana getirir. İbn Sînâ, daha sonra insanın iletişim ihtiyacını karşılamak suretiyle bu iletişimi sağlayacak ve zihninde oluşan suretleri ulaştıracak bir araca ihtiyaç duyduğundan ve dili bu amaca hizmet ettiği için kullandığından bahseder.⁵ Daha sonra konuşma ile ifade edilenleri geleceğe taşıyan, bilim ve sanatların nesilden nesile aktarımını sağlayan yazı zeminine geçer. Bu da varlığın görünümlerinden biri olarak verilir. Dolayısıyla sesteki kaynaklanan şey nefisteki eserlere, izlere delâlet eder. Nefisteki bu eserler ise anlamlara delâlet ederken son olarak yazı ise lafza delâlet eder.⁶

1072 | db

İslam düşünce geleneğinde İbn Sînâ'dan sonra gelen ve onun etkisi ile kaleme alınan mantık şerhlerinde, dil-düşünce ilişkisine temas edilmeden önce, ontolojik olarak anlamın lafız öncelediği bilgisine rastlanır. Bu görüşe göre, lafızlar anlamlara ilintisel olarak bağlıdır. Daha sonra gelen mantık kitaplarında bu durumun nedeni, lafzın delâlete konu olması ve anlama ulaşmanın yolunun lafzın bilgisinden geçmesi olarak ifade edilir. Örneğin, Molla Fenârî (ö. 834/1431), Gelenbevî (ö. 1205/1791) gibi âlimler, dilde yani isti' malde lafzın anlamı öncelemesinin, mananın anlaşılması için lafzın delâletinin bilinmesine duyulan ihtiyaçtan kaynaklandığını ileri sürerken; Karsî (ö. 1169/1756), bu önceliği vaz' ile açıklar. Çünkü lafızların anlamlara vaz' yoluyla delâleti, anlatımda lafza

³ Tony Street, "The Reception of Pointers 1.6 in Thirteenth-Century Logic: On the Expression's Signification of Meaning", *Philosophy and Language in the Islamic World*, ed. Nadja Germann - Mostafa Najafi (Berlin: De Gruyter, 2021), 103.

⁴ Street, "The Reception of Pointers 1.6 in Thirteenth-Century Logic: On the Expression's Signification of Meaning", 104.

⁵ İbn Sînâ, *Yorum Üzerine/Kitâbu's-Şifâ*, çev. Ömer Türker (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2006), 3.

⁶ İbn Sînâ, *Yorum Üzerine*, 4.

öncelik verilmesini gerektirir.⁷ Daha açık bir ifadeyle, her ne kadar mana, ontolojik olarak lafzı öncelese de yani vaz' ilmi terimlerine göre ifade edilirse ilk vaz' esnasında eşyanın zihindeki tasavvuru, ona verilen isimden önce var olsa da daha sonraki kullanımlarda mananın anlaşılması için lafzın bilgisi gerekir. İletişim veya kullanım sırasında anlamın bilgisi için lafzın bilgisine ihtiyaç duyulması, ontolojik olarak mananın lafzı öncelediği gerçeğini değiştirmez.

Delâletin, diğer İslami ilimlere girişi, Gazzâlî (ö. 505/1111)'nin *el-Müstasfa* isimli eserinin mantık mukaddimesiyle başlar. Gazzâlî bu mukaddimeyi, tüm ilimlere giriş mahiyetinde kaleme alır ve onunla birlikte İslam âlimleri, mantıkçıların delâlet tanımı ve tasnifini benimser.⁸ Dolayısıyla mantık dışında lafız-anlam ilişkisinin konu edildiği fıkıh usulü, Arap dili ve belagati ve kelam gibi İslami ilimlerde delâletin önemli yeri vardır.

Arap dilinde özellikle belagatin beyân bölümünü ilgilendiren bu konu, anlamın açıklık veya kapalılığına göre lafız-anlam ilişkilerinin tasnifi şeklinde detaylı olarak ele alınır ve hakikat, mecaz, kinâye gibi çok çeşitli delâlet şekillerinden bahsedilir. Ayrıca belagat kitaplarının delâlet bahislerinde delâlete ilişkin tartışmalı konulara da değinilir. Öncelikle delâletin tanımı ve türleri verildikten sonra beyan kapsamında değerlendirilen lafızların, açıklık veya kapalılığına göre zikredilen söz sanatlarındaki delâletin iltizami olduğuna dair fikir birliğine varılır ancak bu delâletin aklî mi yoksa vazî mi olduğu, belagat alimleri arasında önemli bir tartışma konusudur. Ardından iltizami delâlettaki lüzumun zihni mi yoksa haricî mi olduğu tartışmalarına girilir. Daha çok felsefi zeminde tartışılan delâlet, belagat kitaplarında beyan bölümünün giriş kısmında yer alır.⁹

Fıkıh usulünde ise lafzın anlama delâleti ve inceliklerinin bilinmesi, hükümlerin açık anlamlara ve kesinliğe sahip olması temel ilkesinden hareketle 'âm, hâs, müşterek, mecaz, sarîh, müphem gibi lafız-anlam ilişkisinden doğan birçok türün ortaya çıkmasına

⁷ Altunya, "Gelenbevi'nin İsguci Şerhi İsimli Eseri Üzerine 'Delâlet ve Tanım Konuları Bağlamında' Bir İnceleme", 583.

⁸ Davut İltaş, *Fıkıh Usulünde Mütakellimîn Yönteminin Delâlet Anlayışı* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Doktora Tezi, 2006), 85.

⁹ Detaylı bilgi için bk. Sa'düddin et-Teftâzânî, *el-Mutavvel Belagat İlimleri Beyân-Bedî*, çev. Zekeriya Çelik (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2020), 2/17-40; Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm: Belâgat*, çev. Zekeriya Çelik (İstanbul: Litera, 2017), 363-367.

aracılık eder. Şer'i naslardan hüküm çıkarmanın ilk yolu, lafız-anlam ilişkisi yani delâletin tüm yönleriyle bilinmesi ve doğru kullanımından geçer.¹⁰ Usûl alimlerine göre, istidlâli bilgide esas olan dildir. Zira dil dışı göstergeler değişken kabul edildiğinden, dil daha objektif bir delil niteliğindedir. Nitekim hüküm elde etme yolları arasında ilk başvurulmuş kaynak olan şer'i naslar, dilsel göstergelerden oluşur. Hanefî usûl alimi Cessâs (ö. 370/981)'a göre dilin objektifliği, hükümlere iradenin karışmaması ile olur. Nitekim dilsel göstergeler çoğunlukla vaz' yoluyla gelen ilk anlamlarına delâlet eder. Ancak aksi bir delil olduğunda bu anlamları dışında başka anlamlara nispet edilirler.¹¹

Fıkıh usulünün delâlete bakışında bir diğer önemli husus ise lafzın, yalnızca manayı ifade eden bir araç olarak görülmesi nedeniyle mananın aslî konumda olmasıdır. Nitekim manaya ulaştıran dil dışı bir gösterge ise bazı durumlarda usûlcüler için bu da yeterli bir delil teşkil eder. Nitekim usûlcüler, lafzı mütekellimin durumu ve bağlamdan ayrı ele almazlar. Buna, sükûtun belli durumlarda onay ve kabul olarak hüküm beyân etmesi örnek verilebilir. Ancak dil dışı gösterge tek başına delil teşkil etmez. Bulunduğu ortam, diğer karineler vs. haricî etkenlerin yardımı ile belli bir anlama işaret eder. Bununla birlikte naslardan hüküm çıkarılırken dilsel göstergelere ağırlık verilmesinin nedeni, lafzın kendisi dışındaki delillere kıyasla daha objektif bir zemine oturmasıdır.¹² Zira dil dışı göstergelerde hakikat veya mecaz şeklinde ayrılacak aslî ve haricî anlamlar yoktur.

Kelâm ilminde nazara konu olan delâlet, mütekaddimûn kelâmcılara göre, zorunlu olmayan şeylerin bilgisine ulaşma yolu olarak tanımlanır ve ulaşılan bilgiye de delil denir.¹³ Daha sonra Gazzâlî ile birlikte, delil kavramı, mantık ilminden etkilenerek doğru düşünceye götüren yolların sağlamlığı kriterlerine tâbi tutulmuştur. Bu tavırla daha sistemli hale gelen delil, delâlet kavramları,¹⁴ sonraları Teftâzânî (ö. 792/1390), Seyyid Şerîf Cürçânî (ö.

¹⁰ Mehmet Cengiz, "Fıkıh Usûlünde Beyân Teorisinin Delâlet Yolları Üzerinde Tatbiki 'Hâs Lafız Özelinde'", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 20/2 (30 Aralık 2020), 515.

¹¹ Cengiz, "Fıkıh Usûlünde Beyân Teorisinin Delâlet Yolları Üzerinde Tatbiki 'Hâs Lafız Özelinde'", 516.

¹² Ali Bardakoğlu, "Delâlet", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 9/120.

¹³ Hüseyin Şahin, "Kelâmcılara Göre Delil ve Delil Türleri", *KADER Kelâm Araştırmaları Dergisi* 13/1 (2015), 455.

¹⁴ Şahin, "Kelâmcılara Göre Delil ve Delil Türleri", 458.

816/1413) gibi kelimacılar tarafından bilgi/nazar yolları konusunda delâletin yönü, delilin bilgisinin medlûlün bilgisini gerektirmesi meselesi gibi hususlar cihetinde tartışılmıştır.¹⁵

İslâmî ilimlerin birçoğunda doğrudan ya da uzantıları ile etkisini gösteren delâlet kavramı, bu disiplinlerdeki kullanım alanı verildikten sonra klasik mantık çerçevesinde semiyozis kavramı ile karşılaştırılacaktır. Çünkü delâlet, tanım ve çeşitleri ile ilk defa mantık ilmine konu olmuş ve detaylı olarak işlenmiştir.

1. Delâletin Tanımı ve Unsurları

İslam âlimleri arasında delâlet, bir şeyin bilgisinin başka bir şeyin bilgisini gerektirmesi şeklinde yaygın bir tanıma sahiptir.¹⁶ İlk olarak *Kitâbu'l-Hurûf* isimli eserinde delâlete değinen Fârâbî, isimlerin anlam kazanma keyfiyetini açıklarken onları, delâletlerine göre tasnif eder. Kategorilerin oluşumunda lafzın işaret ettiği aklî anlamlara ulaşma hususunda delâlete önem verir.¹⁷ Fârâbî'den sonra delâlet üzerine görüş bildiren bir diğer İslâm âlimi İbn Sînâ, giriş kısmında da geçtiği üzere lafzın anlama delâletini, lafzın kendisi işitildiğinde hayalde, anlamının ise nefste ortaya çıkması şeklinde değerlendirir. Buna göre delâletin görevi, lafızların nefste ortaya çıkan anlamlara işaretidir.

Mantığın İslâmî ilimlere girişinde oynadığı rol ile bilinen Gazzâlî ise *Müstasfâ*, *Mi' yâru'l-İlm* gibi eserlerinde delâletin türlerini verip açıklar ancak doğrudan tanımı ile ilgilenmez. Daha sonra gelen isimlerden Seyyid Şerif Cürçânî ise delâleti, "Bir şeyin öyle bir hal ve keyfiyette olmasıdır ki onu bilmekle başka bir şeyin bilinmesi

¹⁵ Detaylı bilgi için bk. Seyyid Şerif Cürçânî, *Şerhu'l-mevâkıf*, çev. Ömer Türker (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015), 1/382; Sa'düddin et-Teftâzânî, *el-Makâsüd*, çev. İrfan Eyibil - Ahmet Kaylı (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019), 142.

¹⁶ Ebû Abdullah Kutbüddin er-Râzî, *Tahrîrü'l-kavâ'idi'l-mantukiyye fi Şerhi'r-Risâleti's-Semsiyye*, thk. Muhsin Bîdârfer (Menşûrât Bîdâr, 765/1364), 83; Ebu'l-Bekâ Kefevî, *Külliyyâtü Ebi'l-Bekâ*, thk. Muhammed Muhammed Tâmir - Enes eş-Şâmî (Kâhire: Dârü'l-Hadîs, 1435-2014), 439.; Sa'deddin Mes'ûd b. Ömer b. Abdullah et-Teftazânî, *el-Mutavvel: Şerhu Telhîsi Miftâhi'l-Ulûm* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1434-2013), 507.

¹⁷ Ebû Nasr Fârâbî, *Harfler Kitabı*, çev. Ömer Türker (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2008), 3.

lazım gelir.” şeklinde tarif eder.¹⁸ Benzer ifadelerle delâleti tanımlayan bir diğer İslâm âlimi Fahreddîn Râzî (ö. 606/1210), “*bir şeyin bilinmesinden başka bir şeyin bilinmesini gerektiren bir hâlde olmasıdır.*” tanımını yapar.¹⁹

Delâlet, daha açık bir ifade ile Molla Hüsrev tarafından “*Bir lafız kullanıldığı zaman manasının, lafzın hangi anlam için tayin edildiğini bilen kişi tarafından anlaşılmasıdır.*”²⁰ şeklinde tanımlanır. Bu iki tanımdan da anlaşıldığı üzere, delâlet iki şey arasında kurulan bilmeye dayalı bir ilişkiden meydana gelir. Lafız ile anlam arasındaki ilişkiyi kuran akıl, bunu bazen sadece makûlât bazen de mahsûsât aracılığıyla yapar. Böylece akıl, zihnî varlıklar arasında bir delâlet ilişkisi kurarken aynı zamanda haricî varlıklar arasında da duyular, gözlem ve deney dayalı anlam örüntüleri oluşturur.²¹

Delâlet işlemi, gösteren olarak *dâl*, gösterilen şey anlamında *medlûl* ve gösterenden gösterilene intikal ederek aradaki bağı kuran yani delâletin akıl yönünü temsil eden *müstedil* olmak üzere üç asli unsurdan oluşur. Bunlar ontolojik olarak birbirlerinden farklı olduğundan *dâl*, haricî varlık mertebesini; *medlûl* ise zihnî varlık mertebesini temsil eder.²² *Medlûl* yani gösterilen (anlam) ile tanımdaki ifadesiyle *dâl* (gösteren) terimleri arasında sadece zatî değil aynı zamanda itibarî bir farklılık da mevcuttur. Zatî farklılığa, bu iki terimin temsil ettikleri varlık kategorilerinin aynı olmayışı, itibarî farklılığa ise duman göstergesinin ateş anlamını temsilinde olduğu gibi gösteren unsurun, gösterilenin var oluşunda faal bir etki ortaya koyduğu *dâl-medlûl* ilişkisi örnek verilebilir.²³ Bir başka deyişle birinin meydana gelmesi için diğerinin varlığına ihtiyaç duyulur.

Delâlet tanımında geçen *bilmek* kavramı ile tasavvur ve bu tasavvurlardan oluşan tasdikî bilgi kastedilir. Aynı şekilde tanımda geçen *bir şey* ile *dâl* yani delâlet eden şey kastedilirken *başka bir şey* ifadesiyle de delâlet edilen şey anlamında *medlûle* işaret edilir. Bu

¹⁸ Seyyid Şerîf Cürçânî, *Mu‘cemü’t-ta‘rifât*, thk. Muhammed Sıddîk el-Miñşâvî (Kahire: Dâru’l-Fazîlet, 1425–2004), 91.

¹⁹ Remziye Selçuk, “İzmirli İsmâil Hakkı’dan Hareketle ‘Delâlet’ Üzerine Bir Değerlendirme”, *Ekev Akademi Dergisi* 75 (2018), 67.

²⁰ Muhammed b. Ferâmurz b. ‘Alî Molla Hüsrev, *Mir‘âtu’l-usûl fî Şerhi Mirkâti’l-Vusûl* (İstanbul: Dâru’t-Tıbbâ‘ati’l-‘Âmira, 970/1272), 160.

²¹ Nas Tâhâ, *Fıkıh Usûlünde Mefhûmun Delâleti ile İlgili Kavramların Gelişimi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2011), 22.

²² Mehmet Erdem - Tahsin Deliçay, “Mantık, Belâgat ve Usûl-ü Fıkıh İlimleri Arasında Ortak Bir Kavram Olarak ‘Delâlet’”, *Marife* 1 (2002), 172.

²³ Tehânevî, *Keşşâf*, 1/787.

durumda dört ihtimal ortaya çıkar: a) dâllin tasavvurundan medlûlün tasavvuru, b) dâllin tasdikinden medlûlün tasdiki, c) dâllin tasdikinden medlûlün tasavvuru ve d) dâllin tasavvurundan medlûlün tasdiki.²⁴ Bunlar, gösteren ile gösterilen arasındaki ilişkinin zihinde gerçekleşme keyfiyetini ortaya koyan vecihlerdir.

Mantıkçıların delâlet teriminde kullandıkları *bilmek* ifadesi, kendi içinde bu bilginin yakînî veya zannî olma durumlarını barındırır. Dolayısıyla dâl hakkında oluşan zandan hareketle medlûlün zannî bilgisine ulaşmak da mümkündür. Ayrıca Gelenbevî'ye göre dâl ile medlûl arasındaki bağ ilzamî olup bu ilişki devamlı, süregelen ve potansiyel bir zeminde durur.²⁵ Diğer taraftan delâletin bilgiye konu olması, onun bilme eyleminin öznesi tarafından anlaşılma-dıkça var olamayacağını gösterir. Nitekim bir lafız, onu anlayan veya vaz' edildiği anlamı bilen bir zihin tarafından bilindiği sürece delâlet eder. Dâl ile medlûl arasındaki bağ ancak bu şekilde varlık kazanır.

Delâlet, dâl ile medlûl arasındaki ilişkinin mahiyetinde belirleyici olan unsura göre aklî, tabii ve vaz'î olarak üçe ayrılır. Buna göre aklî delâlette bu ilişkiyi sağlayan akıl iken tabii delâlette biyolojik, fizyolojik ve psikolojik unsurlar etkilidir. Son olarak vaz'î delâlette ise dâl-medlûl ilişkisini belirleyen şeyler örf, kültür ve ortak kullanımdır. Bu delâlet türlerine sırayla: dumanın ateşe, yüz kızarmasının utanmaya, bir lafzın anlama veya trafik işaretindeki kırmızı rengin durma anlamına delâleti örnek verilebilir. Bu üç delâlet türü, üst başlık olarak lafzî ve gayri lafzî olarak ikiye ayrılır. Dolayısıyla mutlak delâlet anlayışı yalnızca lafız-anlam ilişkisine hasredilmiş değildir.²⁶ Ancak lafzî vaz'î delâlet, mantık başta olmak üzere İslâmî ilimlerin üzerinde en çok durduğu ve geliştirdiği delâlet türüdür.²⁷ Buna neden olarak İslâmî ilimlerin temel kaynakları olan Kur'an'ın tamamının, sünnetin ise büyük çoğunluğunun dile dayalı olmasıdır.

Gazzâlî *el-Müstasfâ* adlı eserinde lafzî vaz'î delâletin çeşitlerini sıralarken, lafzın manaya delâletini üç şekilde ele alır. Bunlardan ilki olan mutabakat delâletine ev lafzının dış dünyada bulunan bir

²⁴ Tehânevî, *Keşşâf*, 1/787.

²⁵ Altunya, "Gelenbevî'nin İsağuci Şerhi İsimli Eseri Üzerine 'Delâlet ve Tanım Konuları Bağlamında' Bir İnceleme", 571-598.

²⁶ Bolay, "Delâlet", 9/119.

²⁷ Mehdi Cengiz, "Fahreddin Er-Râzî'nin 'Dilde Kesinlik' Sorununa Yaklaşımı: Tespit Ve Tercih", *Kutağubilig Felsefe – Bilim Araştırmaları Dergisi* 42 (2020), 39.

nesne olarak eve delâletini örnek verir. İkincisi yani tazammun delâletine, ev lafzının evin çatısı lafzını da kapsamı ile örneklenir. Bu durumda çatı eve ait bir şeydir ancak evin tamamı çatıdan ibaret değildir. Üçüncüsü ise iltizam delâletidir ve buna da çatı lafzının duvara delâlet etmesi örneği verilir. Bu örnekte, duvar çatı ile birebir örtüşmez, aynı zamanda çatının bir cüzü de değildir. Ancak ondan ayrılmayan olmazsa olmaz bir şeydir.²⁸

Epistemolojik yönüyle mantık, usûl, belagat gibi ilimlere konu olan delâletin bu ilimlerde somutlaşmış haline sırayla: bir lafız söylendiğinde dinleyenin zihninde oluşan tasavvur, birtakım tasavvurların tasdîke dönüşmesi sonrası mantık öncüllerinde kullanılmasıyla ortaya çıkan kıyas,²⁹ lafzî veya gayri lafzî delâletin sonucuna göre verilen hükümler örnek verilebilir. Nitekim mantıkta önermeyi oluşturan lafızların anlamlara delâleti, zihinsel bir işlem olup düşünceyi oluşturan anlamların bir tasavvur olarak belirmesi ile olur. Fıkıh usulünde ise çeşitli önermelerin bir araya gelmesi ile şer'î kaynaklara dayalı bilginin, belli kurallar çerçevesinde bir başka bilgiye kaynaklık etmesi neticesinde ortaya çıkan kıyas metodu, kendi içinde semantik bir örüntüyü barındırır. Bu da öncelikli olarak lafzın çeşitli anlamları temsilinde dilin belagate ilişkin yönünün iyi bilinmesini gerektirir. Bu açıdan delâlet, temelde lafız-anlam ilişkisini çeşitli yönleriyle ele alan belagat ilminin en önemli konusudur.

Temel İslami ilimlere konu olan delâlet, mutlak işaret anlamında ele alındığında varlığın (haricî, zihnî ve lugavî) tamamına şâmil bir olgu olarak tezahür eder. Zira bir şeyin diğerine delâleti, onun da başka bir şeye delâletini doğuracağından bu döngü sonsuza kadar gidebilir.³⁰ Nitekim varlık aleminde her şey, bir başka şeye delâlet ederken aynı zamanda kendisine delâlet edilen bir anlam olarak yerini alır. Buna, bir lafzın belli bir anlama veya düşünceye delâleti ve onun da başka bir anlama delâleti örnek verilebilir. Bir terim üzerinden ele alınırsa "kitap" lafzı, bir yazara ait düşüncelerin iki kapak arasına alınmış hali olarak belli bir anlamı gösterirken bu anlam, aynı şekilde bir kişiye ait olan düşünceler anlamını veren yeni bir gösterge halini alır. Dolayısıyla anlamlar, diğer yeni anlam-

²⁸ Gazzâlî, *el-Müstasfâ min 'ilmi'l-usûl*, thk. Hamza b. Züheyr Hâfiz (Medine: Medine-i Münevvere, 1413-1992), 1/92-93.

²⁹ Erdem - Deliçay, "Mantık, Belâgat ve Usûl-ü Fıkıh İlimleri Arasında Ortak Bir Kavram Olarak 'Delâlet'", 172.

³⁰ Erdem - Deliçay, "Mantık, Belâgat ve Usûl-ü Fıkıh İlimleri Arasında Ortak Bir Kavram Olarak 'Delâlet'", 172.

lara delâlet eder. Delâlet, mahiyeti itibariyle bilimde, sanatta ve hayatın her alanında işaret eylemini içeren her türlü olguyu açıklayabilecek bir kavram alanına sahiptir. Bu durumda delâlet kavramını tek bir bilim dalı ile sınırlamak doğru olmamakla birlikte onu, yalnızca İslamî hatta beşerî ilimlere hasretmek de doğru değildir.

Delâletin bilgiye konu olması açısından akla gelen bir diğer mesele, bilginin kasıtlı oluşundan hareketle delâletin de kasıtlı olup olmadığıdır. Bu noktada delâlet için yapılan tanımlara bakıldığında “bilmek” ve “anlaşılma” eylemleri “bilen” ve “anlayan” bir özneyi gerektirdiğinden ve bu öznenin de akıllı bir varlık olarak dâl ile medlûl arasındaki epistemolojik ilişkiyi kavraması zorunluluğundan dolayı, delâletin tahakkuku için genellikle kasıt şartı aranır. Delâlette kasıt şartı aranması onun mantık, usûl ve belagat ilimlerinin bakış açısına göre sırayla: tasavvur, tasdîk veya kıyasa; hükme ve hükme ilişkin her şeye; lafza ve lafızdan türetilen nassa konu olan şeylere indirgenmesinden kaynaklanır. Çünkü özellikle delâlet üzerine yoğunlaşan bu üç ilimde, genellikle bir anlamı ve kasıt olmayan işaret eylemine rastlanmaz.

db | 1079

İslam âlimleri arasında, delâlete konu olan şeylerin genellikle kasıtlı olduğu ancak failinin bilinçsizce ortaya koyduğu bir söz, işaret, fiil gibi dâl-medlûl ilişkilerinin de bilgiye konu olabileceği ve delâletin kendisiyle istidlâl edildiği sürece, kasıt aranmaksızın gerçekleşeceği noktasında ittifak vardır.³¹ Bu konuda detaylı bilgi veren Arap dircisi Ebû Hilâl el-‘Askerî (ö. 382/992)’nin aktardığı delâlete ilişkin bilgilere bakmak yerinde olacaktır.

‘Askerî, delâletin dört şekilde kullanıldığını ifade eder ve delâlette kasıt şartı aranmadığına özellikle vurgu yapar. Ona göre fâil, fiilini ister kasıtlı ister kasıtsız yapmış olsun fiili, kendisinin varlığına delâlet eden bir *delîl* niteliği taşır. Buna, hırsızın arkasında iz bırakması örnek verilir. Bu fiilde bir kasıt yoktur ancak bir delil hükmündedir.³² Görüldüğü üzere ‘Askerî, gösterge için delil terimini kullanır. Delâlet, ‘Bir şeyin bilgisinin, başka bir şeyin bilgisine götürmesi’ şeklindeki klasik tanımıyla düşünüldüğünde nesnesi, delîl olur. ‘Askerî, bu tanıma dâhil olan her göstergeyi, kasıt taşıyıp taşıyamamasına bakmadan delîl kapsamında değerlendirir.

³¹ Erdem - Deliçay, “Mantık, Belâgat ve Usûl-ü Fıkıh İlimleri Arasında Ortak Bir Kavram Olarak ‘Delâlet’”, 173.

³² Ebû Hilâl Hasan b. Abdullah b. Sehl el-‘Askerî, *el-Furûkûl-lugaviyye* (Kâhire: Dâru’l-İlmi ve’s-Sekâfe, 1417–1997), 68.

Aynı şekilde Râgıb el-İsfehânî (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği), göstergede delâletin kasıtlı olma zorunluluğunu kabul etmez. Lafızların, sembollerin, işaretlerin ve yazının delâleti olmak üzere dört türden bahseder. Sebe' suresinde geçen 14. âyeti bir delâlet örneği olarak zikreder:

{مَا دَلَّهُمْ عَلَىٰ مَوْتِهِ إِلَّا دَابَّةُ الْأَرْضِ تَأْكُلُ مِنسَأَتِهِ}³³

“Süleyman’ın ölümüne hükmettiğimizde, öldüğünü ancak asâsını kemiren ağaç kurdu sayesinde anlamışlardı. Süleyman’ın cesedi yere yıkılınca ortaya çıktı ki, eğer cinler gaybı bilmiş olsalardı o aşağılayıcı eziyete katlanıp durmazlardı.”³⁴

Yukarıdaki ayetin sebab-i nüzûlüyle ilgili tefsir kitaplarında şu rivayete yer verilir. Hz. Süleyman vefat ettiğinde asasına dayanmış bir vaziyette olduğundan öldüğü anlaşılmamış ve bu halde bir yıl beklemiştir. Hz. Süleyman’ın hizmetinde çalışan cin, ondaki bu hali, hayat emaresi olarak görmüş ve verdiği talimatları yerine getirmeye devam etmiştir. Daha sonra Hz. Süleyman, bir ağaç kurdunun asasını yemesi sonucu yere düşmüş, vefat ettiği ancak o zaman anlaşılmıştır. Bu durumda yere düşme, canlılığın bitmesi yani ölümün göstergesi olarak yorumlanmıştır. İsfahânî’nin zikrettiği bu hadise, delâletin kasıtsız oluşu dâhil olmak üzere onun her türlü durum için geçerli olduğunun delilidir.³⁵ Bu şekilde klasik dönem âlimleri Kur’an’ın tefsiri ile ilgilenirken gösterge örneklerine de değinirler. Burada ölümün delâleti, dilsel olmayan göstergedir. Asanın yenmesi sonucu Hz. Süleyman’ın düşmesi, yalnızca o zeminde bulunanların veya sadece o zemini bilenlerin anlayabileceği bir ölüm göstergesidir.

Yukarıdaki ayette geçen göstergede delâlet, kasıtlı değildir. Nitekim yere düşme eylemi, herhangi bir kişi veya grup tarafından bir amaca matuf olacak şekilde vaz’ edilmiş bir gösterge değildir. Kur’dun asayı yemesi ve ardından peygamberin yere düşmesi, olağan bir durumdur. Dolayısıyla yere düşmenin ölümün göstergesi olması da tabii bir delâlet olur.

Delâlet ile ilgili yukarıda verilen bilgilerden hareketle, onun bilgiye, hükme veya nassa ilişkin söz birimlerine konu olması bakı-

³³ Sebe’ 34/14.

³⁴ *Kur’an Yolu*, (Erişim 19 Haziran 2021), Sebe’ 34-14

³⁵ Belkâsım Deffe, “İlmü’s-Simyâ fi’t-Türâsi’l-‘Arabî”, *Mecelletü’t-Türâsi’l-‘Arabî* 91 (2003), 73.

mından, tahakkuk etmesi için gerekli olan temel şartın, bir zihne hitap ederek belli bir anlam taşıması olduğu ortaya çıkar. Burada delâlete bakışta, temel İslamî ilimler cihetinden olmasının ve bu bilim dallarının vizyonları ile onlara konu olan nesnelere etkisinden daha önce bahsedildi. Dolayısıyla İslam âlimlerine göre delâletin temel şartı, kasıtsız da olsa bir anlam taşıyor olmasıdır. Anlamsız yani medlûlsüz bir gösterenden bahsedilemeyeceği için delâletin temel unsurlarından en önemlileri, medlûl ve onun gösteren ile ilişkisini kuran zihindir. Gösterenin işaret ettiği anlamın bilinmesi, bu ilişkiyi ortaya çıkaracak yani anlamı, nesneden alınan bir tasavvur olarak alıp daha sonra onu delâlet zeminine taşıyacak bir idrak merkezi olan zihin ile mümkündür. Bu iki temel şart klasik İslam düşünce geleneğinde delâletin üzerine bina edildiği iki temel yapıyı oluşturur.

Delâletin tanımı, unsurları analiz edilip bunlar arasındaki ilişkilerin yönü ve temel ilkeleri çıkarıldıktan sonra ikinci bölümde semiyozis kavramı, unsurları ile tanımlanıp analiz edilecektir. Öncelikle göstergebilimin kurucuları ve onları takip eden ekollere dair kısa bilgi verildikten sonra delâlet ile karşılaştırılmak üzere Peirce semiyotiğinin tercih edilme nedeni açıklanacaktır.

2. Modern Göstergebilim Ekolleri ve Peirce'ün Gösterge Anlayışı

Göstergebilim ilk defa, birbirinden habersiz bir şekilde eşzamanlı olarak, farklı bakış açılarından hareketle benzer düşüncelere varan iki bilim adamı Ferdinand de Saussure (1857-1913) ve Peirce tarafından ortaya atılmıştır. Nitekim Saussure göstergebilimi, dili felsefeden ayırmak ve kendine özgü ilkelerini koymak üzere, dilsel göstergeleri inceleyen dilbilimin üstünde yer alan ve bütün göstergeleri inceleyen bir bilim dalı olarak görür. Diğer yandan Peirce, klasik mantığa yeni bir yön verecek şekilde, kendi pragmatizm felsefesi içinde göstergeleri yorumlama ve özellikle soyut kavramları analiz etme metodu olarak göstergebilimi kurar. Göstergebilim, bu iki farklı açıdan hareketle kuruluşundan itibaren birçok filozof, sosyolog, antropolog, psikolog vb. çeşitli alanlardan önemli isimler tarafından geliştirilmiştir. Söz konusu isimler, göstergebilimde farklı yönelimler oluşmasına yol açmıştır. Öncelikle ifade edilmesi gereken nokta, bu yönelimlerin hepsinin temelinde ya Saussure ya da Peirce düşüncesi etrafında birleşmesidir.

Yukarıda ifade edildiği şekilde ortaya çıkan göstergebilim ekolleri; iletişim göstergebilimi, delâlet göstergebilimi, kültürel göstergebilimi olarak üçe ayrılır. Bunlardan iletişim göstergebilimi ekolünün temsilcileri, temelde Saussure'ün göstergebilim anlayışını geliştirir. Bu ekolün en önemli temsilcileri; Luis Jorge Prieto (1926-1996), Georges Mounin (1910-1993) ve Eric Buysens (1910-2000) olarak kaynaklarda yer alır.³⁶ Bu ekole göre, göstergelerin incelenmesi, onların yalnızca iletişim amaçlı kullanılan ve ilk akla gelen anlamlarının araştırılması şeklinde olur.³⁷ Gösterge, diğer her türlü çağrışım ihmal edilerek, sadece iletişimdeki maksada odaklanarak yorumlanır. Dolayısıyla incelemede yan anlamlara geçilmez.

Bir diğer ekol olan delâlet göstergebilimi ekolünün en önemli temsilcisi Roland Barthes'tir. Yine Saussure'ün düşüncelerini takip eden Barthes'e göre göstergebilim dilbilimin alt dalı, dilbilim de semantiğin alt dalıdır. Bunun bir sonucu olarak her türlü gösterge unsurunun analizinin mümkün olduğunu düşünür. Ayrıca, her türlü gösterge dizgesinin dil ile karıştığı neticesine ulaşır. Ona göre dil ile bağlantısı olmayan hiçbir semiyotik dizge yoktur. Zira dil dışındaki şeyler veya suretlerin gösterilenlerinin varlığını dil olmadan düşünmek çok zordur. Semiyoloji, anlam ile ilgilenir. Anlamları veren ise dildir. Çünkü ona göre, dile gelmeyen anlamın varlığı yoktur. Başlangıçta başka bir yolla görünse de bu onun dile gelene kadar olan süreçte tutunduğu geçici varlık alanı olur. Dolayısıyla dil dışı gösterge dizgeleri, her zaman dilin bir parçası olarak kabul edilir.³⁸

Kültürel göstergebilim ekolü ise Rusya ve İtalya'da kendini gösterir. Rus biçimcileri ve özellikle Tartu Okulu üyeleri bu gruba girer. İtalyalılardan ise en meşhur temsilcileri Umberto Eco (1932-2016) ve Ferruccio Rossi-Landi (1921-1985)'dir. Yine Peirce takipçileri olarak bilinen Alman Ernest Cassirer (1874-1945) ve Amerikalı Thomas A. Sebeok (1920-2001) da bu ekole mensup isimlerdendir. Kültürel göstergebilim ekolünde benimsenen temel ilke, toplumsal hayatı düzene koyan ve soyutlama yoluyla hâricteki olguları da kendi içinde barındıran bir araç olarak geliştirilen kültür ve ona dair her şeyin göstergebilimin konusu olmasıdır.³⁹

³⁶ Mübârek Hanûn, *Dürûs fi's-simyâyyât* (Mağrib: Mektebetü'l-Edebi'l-Mağribî, 1987), 72.

³⁷ Münzir el-' Ayâşî, *es-Simyâyyât: İtticâhâtühâ ve Mefâhîmühâ* (Şam: Dârü Emeli'l-Cedîde, 2017), 72-73.

³⁸ Hanûn, *Dürûs fi's-simyâyyât*, 74-76.

³⁹ Hanûn, *Dürûs fi's-simyâyyât*, 85.

Yukarıda verilen göstergebilim ekollerini, temel aldıkları düşünçenin sahibinin yaşadığı yere göre tasnif edenler de vardır. Buna göre Amerikan ekolü, Peirce ile başlar. Onun görüşlerini geliştiren Charles W. Morris (1901-1979), Thomas A. Sebeok (1920-2001), Ernest Cassirer (1874-1945) gibi göstergebilimciler burada zikredilir. Aynı şekilde Saussure ile başlayan ve takipçilerini içine alan bir Fransa Ekolü, Rus biçimleri ve Tartu okulu ile bilinen Rus Ekolü, bunların dışında Umberto Eco ile bilinen İtalya ve son olarak Almanya ekolü vardır.⁴⁰

Temsil olgusunu birçok yönüyle daha geniş açılardan ele alması nedeniyle, bu makalede kullanılmak üzere, diğer göstergebilim kuramları arasından tercih edilen Peirce semiyotiği, sosyal bilimlerde ve özellikle edebiyat ve sanatta çok önemli bir anlama veya yorumlama metodu olarak kullanılır. Yalnızca dil içi göstergeleri değil aynı zamanda dil dışı göstergeleri ele alan semiyotik sinemadan resme, edebi eserlerden kutsal metinlere kadar birçok sanatsal ve kültürel unsura ilişkin bilimsel veri sağlar.

Amerikan Ekolünün ilk temsilcisi ve aynı zamanda göstergebilimin bir bilim olarak kurulmasını sağlayan Peirce, gösterme faaliyeti için semiyozis terimini kullanır. Zihnî, haricî bütün bir varlığı gösterge olarak semiyozis işlemi içinde incelemek amacı ile kurduğu bilimin adını ise semiyotik olarak isimlendirir. Peirce, göstergebilimi genel anlamda mantık ile özdeşleştirir. Diğer bütün nesnelere gibi düşünceleri de göstergeler olarak değerlendiren Peirce, mantığı düşünçenin kuralları yani yalnızca doğruyu değil aynı zamanda göstergelerin gösterge olmak için taşıması gereken genel şartlarla birlikte, düşünçenin evriminin kurallarını inceleyen genel semiyotik olarak tanımlar. Mantığın düşünçenin evriminin kurallarını incelemesi, anlamın göstergeler tarafından zihinden zihne veya zihnin bir durumundan diğerine aktarılmasının genel şartlarının ortaya konulması anlamına gelir.⁴¹

Peirce'e göre, düşünceler belli nesnelere ve belli anlamlara işaret eden zihinsel göstergelerdir. Bu nedenle, onlar sadece kendileri gibi soyut kavramlarla yani dilsel göstergelerle açıklanamaz. Çünkü soyut kavramları, yine onlar gibi soyut kavramlarla açıklamak doğ-

⁴⁰ Mehmet Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları 2. Temel Metinler* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014), 200-266.

⁴¹ Charles Sanders Peirce, *The Collected Papers of Charles Sanders Peirce*, ed. John Deely (PDF: Cambridge: Harvard University, 1994), 1/444.

ru tanımı veya anlamı vermez. Göstergeler olarak incelenecek olan düşünceler, zihinde bir anlamdan diğerine geçerek evrim geçirirler. Bu geçişin ve bir düşüncenin ne anlama geldiğinin bilinmesi için onun işaret ettiği nesnenin, işaretin gerçekleştiği zeminde, hangi anlama geldiğinin semiyotik analiz laboratuvarından geçirilerek bulunması gerekir. Ancak bu şekilde soyut bir kavramın gerçek anlamı ortaya çıkar.

Bir başka ifadeyle göstergelerin genel yapısının bilimi veya fizyolojisi olarak tanımlanan semiyotik, Peirce'ün özellikle kavram analizi olarak geliştirdiği pragmatik maksim⁴² yönteminde oldukça önemli bir rol oynar. Semiyozis, Peirce'ün ifadeleriyle *"bir gösterge, bir nesne ve yorumlayan olacak şekilde üç öznenin ortaklaşa eylemini içeren etki veya eylem"*⁴³ olarak tanımlanır. Dolayısıyla bu işlemde yer alan unsurlar gösterge, nesne ve yorumlayan üçlüsüdür. Peirce, gösterge terimini tanımlarken bir de semiyozis işlemi sırasında göstergelerin yorumlandığı arka plan olarak zemin teriminden bahseder.⁴⁴ Dolayısıyla gösterge, nesne, yorumlayan ve zemin unsurları arasındaki etkin ilişkiden doğan fiilî anlam, semiyozisin sonucu yani göstergenin yorumu olur.

1084 | db

Semiyozise giren unsurlardan ilki olan gösterge, Peirce'e göre üç şeye gönderme yapar. Bunlar; kendisini yorumlayan düşünce, söz konusu düşüncenin dengi olan nesne ve göstergenin belli bir açı veya nitelikte, nesnesi ile kurduğu ilişkidir.⁴⁵ Bir başka tanımda ise gösterge *"belli bir açı veya yeterlilikte (kapasitede,) birisi için, bir şeyin yerine geçen şey"*⁴⁶ olarak geçer.⁴⁷ Bu tanımdaki belli bir açı veya yeterlilik, göstergenin semiyozise tâbi tutulduğu zemine; göstergenin yerine geçtiği şey, nesnesine; birisi için tabiri ise onu yorumlayacak olan kişiye tekabül eder. Peirce, yorumlayan düşünce yani anlamı, zihinden daha önemli görür. Nitekim yukarıdaki ifade, Peirce'ün göstergeyi yorumlayan özneyi dikkate alarak zikrettiği nadir tanımlardan biridir.

⁴² Peirce tarafından kendi pragmatizm öğretisine bağlı olarak soyut kavramların anlamının belirlenmesi için geliştirilen bir anlama metodudur. Geniş bilgi için bk. Peirce, *The Collected Papers*, 1/389-396.

⁴³ Peirce, *The Collected Papers*, 1/484.

⁴⁴ Peirce, *The Collected Papers*, 1/551.

⁴⁵ Peirce, *The Collected Papers*, 5/283.

⁴⁶ "A sign, or representamen, is something which stands to somebody for something in some respect or capacity"

⁴⁷ Peirce, *The Collected Papers*, 1/228.

Son olarak Peirce'ün gösterge fikrine ilişkin geliştirdiği epistemolojik bakışa örnek teşkil etmesi açısından “*Bir gösterge başka bir şeyin bilgisini iletmeye yarayan şeydir.*”⁴⁸ tanımı verilebilir. Dolayısıyla mantıkla özdeş gördüğü semiyotik bilimi, onun için yalnızca ontolojik değil aynı zamanda epistemolojik bir özellik taşır. Zira bilgiye konu olan nesne veya düşünceler birer gösterge olduğundan, bir anlamı bir zihne iletirler. Bu açıdan göstergebilim için bilgi edinme yollarından biri olduğu söylenebilir.

Temsil faaliyetinin yukarıda zikredilen önemine binaen, iki farklı gelenekte, iki farklı olgu olarak ortaya çıkan delâlet ve semiyozis hakkında bilgi verildikten sonra delâletin iç dinamiklerini oluşturan ilkeler ile semiyozis sürecinin ilkeleri karşılaştırmalı olarak analiz edilecektir. Bu analiz, delâletin genel temsil olgusunu karşılama konusunda yeterli olup olmadığı noktasında, gelişimine katkı sağlaması açısından onun eksik kaldığı noktalara temas etme üzerinden yürütülecektir.

3. Delâlet İle Semiyozis Kavramlarının Karşılaştırmalı Analizi

Delâletin iki temel bileşeni olan dâl ile medlûl arasındaki ilişkiyi kuran unsurun zihin olduğuna ve dolayısıyla zihnin dâhil olmadığı bir delâlet eyleminden söz edilemeyeceğine daha önce değinildi. Diğer taraftan Peirce'ün semiyozis işleminde etkili olan gösterge, nesne, zemin ve yorumlayan dörtlüsünden de bahsedildi. Bu bilgilerin ardından delâlet ile semiyozis kavramlarının karşılaştırmalı analizi, delâleti ve semiyozisi oluşturan unsurların kendi aralarındaki ilişkinin mahiyeti çerçevesinde yapılacaktır.

Klasik delâlet ile Peirce semiyotiğini ayıran en önemli şey, delâletin ve semiyotiğin göstergeyi anlama veya yorumlama sürecinde hangi unsuru merkeze aldığı problemidir. Peirce'e göre bir gösterge-nesne-yorumlayan üçlüsünde nesne, zemine bağlı kalacak şekilde göstergeyi belirler. Gösterge ise işaret ettiği ikinci şeyi yani yorumlayanını belirler. Dolayısıyla aslında yorumlayan da dolaylı olarak nesneden etkilenmiş olur. Böylece semiyotikte en önemli unsur nesne kabul edilir. Peirce semiyotiğinde nesnenin diğer semiyozis unsurlarını belirlemesine, herhangi bir duvarda bulunan

⁴⁸ Commens Digital Companion to C. S. Peirce, “Sign” (Erişim 17 Ağustos 2021).

mermi izleri göstergesi örnek verilebilir. Bu örneğe göre, mermi izleri gösterge; bu izlerin nesnesi, duvara atılan mermiler; yorumlayan düşünce ise duvara karşı yapılan bir silah atışıdır. İzler yani gösterge, mermiler yani göstergenin nesnesi tarafından tayin edilmiştir. Bir başka ifadeyle, duvara mermi atılmasaydı o izler olmayacaktı. Dolayısıyla izler, mermilerin fiziksel varlığına işaret eder. Bu durumda söz konusu izleri gören, anlayan veya yorumlayan kimse olmasa da o izler, mermiyi gösterir. Burada gösterge-nesne arasındaki ilişkide zihnin rolü yoktur. Hâricî âlemde gösterge-nesne ilişkisi oluştuktan sonra bir zihin bu göstergeyi nesnesine işaret edip yorumladığında gösterge bir anlama işaret etmiş olur. Dolayısıyla ontolojik olarak önce nesne-gösterge, daha sonra gösterge-yorumlayan düşünce (anlam) ilişkisi ortaya çıkar. Bu da nesnenin hem göstergeyi hem de anlamı etkilemesi demektir. Sonuç olarak semiyozis unsurları arasındaki ilişkinin mimarı veya belirleyicisi delâlette olduğu gibi zihin değil aksine nesnenin kendisidir.

Peirce'e göre, yukarıdaki örnekten hareketle nesne, göstergeyi belirleyici konumda olduğu için herhangi bir akıl bunu idrak etmese ve bir anlama (medlûle) yormasa da o iz, gösterge olarak varlığını korur yani delâlet gerçekleşir. Klasik gelenekte ise mermi izi, bir silah atışına delâlet ettiği için yani bir medlûlü, maksadı olduğu için gösterge olmuştur ya da delâlete konu olmuştur. Gösterme eyleminde belirleyici unsurun farklılığı, klasik delâlet anlayışı ile Peirce'ün modern semiyozis düşüncesi arasındaki farkı ortaya koyar. İslam geleneğinde delâlette zihin ve idrak esas alınırken, Peirce'de semiyozisi nesne belirler. Dolayısıyla göstergenin işlevini gerçekleştirmesi için zihnin idraki şart değildir. Klasik temsil anlayışına göre, medlûl teriminin anlama hasredilmesi, delâlet sürecinde nesne-anlam ayrımının net bir şekilde gözetilmediği ve delâletin anlam odaklı bir gösterme faaliyeti olduğu dikkate alındığında semiyotik ile delâlet arasında meydana gelen bu farkın doğurduğu birtakım sonuçlar tespit edilebilir.

Peirce'ün nesneyi, semiyozis sürecinin merkezine almasında onun pragmatizm görüşünün yanında realist bir felsefe anlayışı benimsemesinin de önemli bir rolü vardır. Pragmatizmi, bilimsel metot yardımıyla zor ve soyut kavramların semiyozis işleminden geçmek suretiyle açık anlamlara sahip olmaları şeklinde felsefi öğreti olmaktan ziyade bir anlam belirleme metodu olarak ortaya

atmıştır.⁴⁹ Bununla felsefe, mantık ve metafizik kavramlarını bilimsel zeminde tanımlamayı amaçlar. Anlam arayışını yalnızca kelimelerle sınırlı tutmayan Peirce'e göre, söylediğimiz şeyler de kavranabilir, idrak edilebilir pratik sonuçlara sahip olmak koşuluyla bir anlam ifade eder.⁵⁰ Buna göre nesne, zihni belirleyen ve gösterge üzerinde etkili olan unsur olduğundan göstergenin anlamlarında da etkili olacaktır. Çünkü nesnenin bilimsel yolla ulaşılan bilgisi, göstergenin ve yorumlayanların sınırlarını belirleyecektir. Belirli bir zeminde, dışarıda nesnesi bulunan su tankı göstergesi örnek verilebilir. Bir gösterge olarak bu tank, birtakım yorumlayanlara sahiptir ve bunlar tanka dair bilgi verirler. Bu yorumlayanlara, nesneye ilk bakışta içindeki sıvının şeffaf oluşundan dolayı su olduğu ve örneğin, yarısından fazlasının dolu olduğu bilgileri verilebilir. Ancak bunların hiçbiri su tankı göstergesinin gerçek yorumlayanları değildir. Peirce'ün gösterge anlayışına göre, bu göstergenin gerçek anlamı, ancak tankın içindeki sıvının kimya laboratuvarından geçerek tanımlanması ve aynı şekilde ne kadar olduğunun da ölçülmesi ile ortaya çıkar. Bunun gibi soyut kavramların da bilimsel incelemesi, pratikte ortaya çıkan birtakım sonuçların semiyozis işlemi yoluyla belirlenmesi ile olur. Buna, "canlılık" kavramının pratikte nefes alma, hareket gibi biyolojik ve fiziksel nitelikleri örnek verilebilir. Bunlar bilimsel yollarla elde edilmiş bulgulardır.

Delâletin unsurları arasındaki ilişkide medlûl unsurunun öne çıkmasının nedenlerinden ilki ise onu konu edinen ve inceleyen İslâmî ilimlerin, bilimsel faaliyetlerinde Kur'an'ı anlamayı gaye edinmesi yani daha ziyade metafizik alanında incelemelerini sürdürmesidir. Yine bir diğer sebep olarak, delâleti ilk olarak konu alan mantık ilminin mahiyete önem vermesi ve mantıkçılar arasında anlamı en iyi ifade eden aracın dil olduğu hususunda ortaya çıkan ittifak gösterilebilir. Bu iki sebebin muhtemel sonuçları arasında, genelde İslâmî ilimlerde özeldir ise mantıkta delâlet türlerinden lafzi vaz'î delâletin⁵¹ öne çıkması ve özellikle medlûlün zihin-

⁴⁹ Nazlı İnönü, "Charles Sanders Pierce'ün Pragmatizmi", *Felsefe Arkivi* 33 (2008), 33-34.

⁵⁰ Celal Türer, *Charles Sanders Pierce'ün Pragmatik Felsefesi* (İstanbul: Üniversite Kitabevi, 2003), 46.

⁵¹ "Dâl ile medlûl arasında zorunlu olarak aklî veya tabii bir alâka bulunmayıp sadece örfe, kültüre, ortak iletişim ve kullanıma bağlı ilişkiden hareketle aklın medlûl hakkında bilgiye ulaşıldığı vaz'î delâletin lafızla gerçekleşen çeşididir." Bk. Bolay, "Delâlet", 9/119.

den ziyade hariçte arandığı tabii delâlet⁵² gibi delâlet türlerinin konu dışı kalması zikredilebilir. Ayrıca delâlet işleminde nesnenin ayrı bir unsur olarak zikredilmemesi de mutlak anlamda işaret eyleminin, delâlet kapsamına alınmadığının delilidir.

Delâlet eyleminin, daha önce İbn Sînâ'nın açıklamalarında zikredildiği üzere yazıdan söze, sözden nefisteki anlamlara ve onların zihinde bir tasavvur olarak oluşmasına neden olan nesneye doğru giden bir süreç olduğu zikredildi. Bu süreçteki unsurlardan yazı ve söz, dilin unsurları olarak lafzî vaz'î delâlet kapsamına girmektedir. Dolayısıyla dilsel göstergelerin zihinsel varlıklar olan anlamlara işaret etmesi, onların dolaylı olarak delâlet ettiği nesnelere, medlûl kapsamında değerlendirilmesinin önüne geçmektedir. Her ne kadar delâlet türlerinde görüldüğü üzere, mutlak delâlet anlayışı dikkate alındığında gayri lafzî delâlet türüne giren unsurların işaret ettikleri nesnelere (duman-ateş örneğindeki ateş nesnesi gibi), medlûl gibi algılansa da geleneğin delâlete bakışında anlam belirleyici ve etkin unsur olduğundan nesnenin bizâtihi kendisi değil zihindeki tasavvuru medlûl olarak alınmaktadır. Bu durumda nesnenin bir parçasını oluşturan harici varlık, zihnin tecridi yoluyla bulunduğu varlık mertebesini değiştirmeden medlûl kapsamına giremez. Bu da delâletin, bütün türleriyle birlikte ancak bir zihne hitap ettiği sürece meydana geleceği anlamına gelir.

Delâleti önceleyen ve ona sebep olan vaz'î olgusu, lafız-anlam ilişkisi özelinde ortaya çıkmış ve bir lafzın bir anlam için tayini olarak tanımlanmıştır.⁵³ Delâletin merkezinde bulunan bu olgu, ilk olarak mantıkçılar tarafından incelenmiştir.⁵⁴ Buna Fârâbî'nin *el-Elfâzu'l-Müstamele fi'l-Mantık* isimli eserinde lafızların tasnifini yaparken mantıkçıların kullandıkları şekilde yani belli bir disiplin açısından anlamları değil küllî anlamları dikkate almıştır. Bu da klasik mantıkta lafzın değil anlamın esas alındığını gösterir.⁵⁵

Peirce'ün semiyozisinde ise gösterge, bir zihne hitap etmese yani bir anlamı olmasa da yalnızca nesnesine işaret etmesi, onun

⁵² “Aklın dâl ile medlûl arasında tabii yani biyolojik, fizyolojik veya psikolojik bir alâka görerek ilki hakkındaki bilgiden ikincinin bilgisine ulaşmasıdır.” Bk. Bolay, “Delâlet”, 9/119.

⁵³ Abdullah Yıldırım, *Vaz'î İlmi ve Unkûdu'z-Zevâhir/Ali Kuşçu* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 55.

⁵⁴ Yıldırım, *Vaz'î İlmi*, 17.

⁵⁵ Ebû Nasr Fârâbî, *Kitâbu'l-elfâzi'l-müstamele fi'l-mantık*, thk. Muhsin Mehdi (Beyrut: Dâr'ul-Meşrik, 1406–1986), 40-45.

işlevselliği için yeterli bir şarttır. Nitekim silah atışı örneğindeki gibi, hiç kimse duvardaki izin anlamını bilmesede o izler, nesnesini yani mermiyi gösterir. Göstergenin nesnesi ile olan ilişkisinin, yorumlayan ile olan ilişkisinden ayrı değerlendirilmesi, bu açıdan hem göstergenin çok çeşitli türlere ayrılmasında hem de anlamlı-anlamsız varlığın bütününe kapsamasında etkili olmaktadır. Oysa göstergenin nesnesi ile olan ilişkisi, delâlette ihmal edilen taraftır. Bu da delâletin yalnızca dil ve dilsel göstergeleri konu edinen ilimlerle sınırlı kalmasına neden olmakta ve onun bilimleri aşan bir üst dil olarak gelişme göstermesine engel teşkil etmektedir.

Peirce, yukarıda delâletin temsil olgusunu bütünüyle içine alamaması noktasında verilen görüşleri destekleyecek şekilde delâletin semiyotikten daha dar olduğu kanaatini taşır. Çünkü delâlet, sadece göstergelerin başlıca iki fonksiyonundan biri olarak onların yorumlayanları ile olan ilişkilerinin incelenmesi ile sınırlı kalmıştır. Bir diğer ifadeyle göstergenin nesnesi ile olan ilişkisine temas noktasında zayıftır. Ancak diğer yandan mantık ilmi, göstergelerin doğrudluğu konusunda yani nesnelere ile olan ilişkileri ile daha yakından irtibatlı olacak şekilde bir mahiyet arz eder.⁵⁶ Dolayısıyla temsile dâhil olan ilişkilerin bütününe ele alan bilim dalı, semiyotiktir. Zira semiyozis metodunda gösterge, nesne ve yorumlayan ilişkisi, önce kendi aralarında sonra birlikte işlev görür.

Bir yandan, İslami ilimlerin konusu ve vizyonu gereği delâlette anlam unsurunun öncelenmesi, onun gelişimine engel teşkil ederken öte yandan Pierce'ün semiyozis ile göstergeyi bilimsel zemine çekmesi ve nesneyi, semiyozisin belirleyici unsuru haline getirmesi, davranışta veya hariçte etkileri bulunmayan metafiziksel kavramların inkarına sebep olmuştur. Zira Peirce'e göre semiyozise giremeyen ve pragmatik maksim ile ölçülemeyen yani hariçte somut etkileri görülemeyen kavramlar bir anlam ifade etmez veya gösterge olamazlar.

Klasik delâlet anlayışı ile Peirce semiyozisi arasındaki bir diğer temel fark ise semiyoziste nesnenin belirleyici rolünün, gösterge ile ulaşılacak yorumlayanların sınırlandırılmasına yol açmasıdır. Göstergeler, bir nesneye işaret etmek üzere ortaya çıktıklarından, herhangi zihne hitap etmeden yani yorumlanma sürecine girmeden de varlıklarını sürdürebilir. Ancak bu durum, onların genellikle belli bir zih-

⁵⁶ Peirce, *The Collected Papers*, 8/378.

ne hitap edip yorumlandıkları noktasında herhangi bir engel teşkil etmez.

Peirce'e göre nesneye göre şekillenen anlam, nesnenin bilimsel tanımı ile pragmatik maksim gereği davranışa etkisine bakılarak sonlandırılır. Nitekim o, göstergenin bir nihai yorumlayana sahip olması gerektiğini bunun da ancak bilimsel yöntemle pragmatik bir etkiye neden olacak şekilde gerçekleşeceğini ifade eder.⁵⁷ Ancak klasik delâlet anlayışı, medlûl odaklı olduğundan, bir kavramın zihinsel çıkarımlar ile ulaşılan anlamları, başka anlamlara delâlet edeceğinden bu durum sonsuza dek sürecek ve delâletin nihai anlamı olmayacaktır. Bağlama göre göstergenin delâleti sınırlandırılabilir de bu tahdit, hârici etkileyen bir şey olmayıp ortaya çıkan anlam yine zihinsel varlık mertebesinde kalacaktır.

Peirce'ün gösterme eylemini hem fiziksel hem de zihinsel yönüyle ele alması, onun kapsayıcılığı ve uygulanabilirliği açısından çok daha geniş bir bilimsel aktüalite kazanmasını sağlar. Bu da semiyotiğin bütün bilimlere kuşatıcı bir üst bilim dalı olması ve mantık gibi her tür düşüncenin doğruluk veya kesinliği için başvurması gereken bir metot olarak kullanımının yolunu açan temel etmendir.

Sonuç

İslam geleneğinde Gazzâlî ile birlikte klasik mantıktan alınarak, Kur'an'ı anlama ve yorumlama amacı ile ortaya çıkan birçok bilim dalına uygulanan delâlet kavramı, bu bilimlerin hemen hepsinde aynı tanıma sahiptir. Kısaca bir şeyin bilgisi ile başka bir şeyin bilgisine ulaşmak olarak anlam kazanan delâlet; dâl, medlûl ve müstedil olmak üzere üç temel unsura sahiptir. Bir anlama delâlet eden şey anlamında *dâl* yani gösteren, gösterilen şey olarak *medlûl* yani anlam ve bu ikisi arasındaki ilişkiyi kuran akıl olarak da *müstedil* gelir.

Klasik delâlet anlayışının ele alındığı İslamî ilimlerin özsel gayeleri ve konularının belirlediği şekliyle delâlet olgusu, anlam üzerine yerleşen bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla anlamsız gösterge (dâl) olamayacağı gibi, akıl da delâletin özünü oluşturan temel unsur kabul edilir. Klasik delâletin bu özelliği, onun İslamî ilimlerin sınırlarından çıkarak diğer beşerî veya aklî ilimlerin isti' maline uygun bir hale gelmesine mani olmuştur. Zira delâlette nesne unsuru bu-

⁵⁷ Commens Digital Companion to C. S. Peirce, "Final Interpretant" (Erişim 22 Ağustos 2021).

lunmamakla birlikte gösterge-nesne ilişkisinin incelenmesi ile ortaya çıkan kullanım alanları kapalı kalmıştır.

Modern semiyotiğin kurucusu olan Peirce ise bu bilim için semiyozis olarak isimlendirdiği bilimsel bir gösterge yorumlama işlemini öngörür. Bu metodun kapsayıcılığı delâletten daha geniş tutulduğundan her bilim dalı için uygulanabilirliği mümkün hale gelir. Semiyozis işlemi gösterge, nesne, yorumlayan ve zeminden oluşur. Bir nesneye işaret eden gösterge, belli bir açı veya zeminde birisine bir anlam iletmek üzere işlev gösterir. Bu işlemde unsurlar arasında belirleyicilik nesneye aittir. Göstergeyi doğrudan belirleyen nesne, yorumlayana ise dolaylı olarak etkiler. Bunun sonucunda anlam, nesnenin bilimsel zeminde ele alınması ile göstergenin etki ettiği şeylerin bütünü olarak belirlenir. Bu durumun bir sonucu olarak nihai bir anlama ulaşılır ve delâlet ya da gösterme eylemi son bulur. Ancak klasik delâlette anlam ön planda olduğundan delâlet zinciri sonsuza dek sürer.

Delâletin anlamı öncelemesinin bir diğer sonucu, tabii delâlet gibi nesnesine işaret eden göstergelerin bulunduğu delâlet türlerinin klasik gelenekte ihmal edilmesi ve bu türlerin kullanıldığı alanlarda delâletin uygulanmasına engel olunmasıdır. Bu da aslında bir bilim dili olabilecek kadar geniş bir alanda faaliyet gösterebilecek mahiyette bir kavramın, yalnızca İslamî ilimlerin bir kısmına hasredilmesi sonucunu doğurmuştur. Dolayısıyla delâlet, daha gelişmiş ve sistematik bir bilim ya da bilimler üstü bir metot olmak yerine sınırlı bir alana hapsedilmiştir.

Diğer yandan Peirce'ün geliştirdiği semiyotik, delâletten daha geniş kapsamlı ve sistematik olmasına rağmen nesnenin, gösterme faaliyetinin merkezine alınması ve belirleyici unsur kılınması nedeniyle bilimsel yönetime başvurmak durumunda kalındığından metafiziksel kavramların varlığı, bu işleme dâhil olamadıkları sürece reddedilmiştir. Bu da zihinsel mertebede olan bu kavramların mahiyetleri gereği bilimsel metot anlamında nesnelliği kabul etmemeleri durumunda, semiyotik incelemeye alınmamaları yani bir anlam taşımamaları demektir. Dolayısıyla delâlet ve semiyozis, gösterme eylemini farklı bakış açılarıyla sunmakla birlikte iki geleneğin zihinsel arka plan farklılığını da ortaya koyan kavramlardır.

KAYNAKÇA

- Altunya, Hülya. "Gelenbevi'nin İsağuci Şerhi İsimli Eseri Üzerine 'Delâlet ve Tanım Konuları Bağlamında' Bir İnceleme". *Eskiye* 41 (2020).
- Bardakoğlu, Ali. "Delâlet". *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 9/120. Ankara: TDV Yayınları, 1999.
- Bolay, Naci. "Delâlet". *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 9/119. Ankara: TDV Yayınları, 1999.
- Cengiz, Mehdi - Fazlıoğlu, Şükran. "Fahredden er-Razi'nin 'Dilde Kesinlik' Sorununa Yaklaşımı: Tespit ve Tercih". *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları* 42 (2020).
- Cengiz, Mehmet. "Fıkıh Usûlünde Beyân Teorisinin Delâlet Yolları Üzerinde Tatbiki 'Hâs Lafız Özelinde'". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 20/2 (30 Aralık 2020), 511-546.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf. *Mu'cemû't-ta'rifât*. thk. Muhammed Sıddık el-Minşâvî. Kahire: Dâru'l-Fazilet, 1425/2004.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf. *Şerhu'l-mevâkıf*. çev. Ömer Türker. 3 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. Basım, 2015.
- Commens Digital Companion to C. S. Peirce. "Sign". Erişim 17 Ağustos 2021. <http://www.commens.org/dictionary/term/sign>
- Commens Digital Companion to C. S. Peirce. "Final Interpretant". Erişim 22 Ağustos 2021. <http://www.commens.org/dictionary/term/final-interpretant>
- Deffe, Belkâsım. "'İlmü's-Sımyâ fi't-Türâsi'l-'Arabî'". *Mecelletü't-Türâsi'l-'Arabî* 91 (2003).
- Erdem, Mehmet - Deliçay, Tahsin. "Mantık, Belâgat ve Usûl-ü Fıkıh İlimleri Arasında Ortak Bir Kavram Olarak 'Delâlet'". *Marife* 1 (2002).
- Fârâbî, Ebû Nasr. *Harfler Kitabı*. çev. Ömer Türker. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2008.
- Fârâbî, Ebû Nasr. *Kitâbu'l-elfâzi'l-müstamele fi'l-mantık*. thk. Muhsin Mehdi. Beyrut: Dâr'ul-Meşrik, 1406-1986.
- Gazzâlî. *el-Müstasfâ min 'ilmi'l-usûl*. thk. Hamza b. Zühayr Hâfız. 4 Cilt. Medine: Medine-i Münevvere, 1413/1992.
- Hanûn, Mübârek. *Dürûs fi's-sünyâyyât*. Mağrib: Mektebetü'l-Edebi'l-Mağribî, 1. Basım, 1987.
- İltaş, Davut. *Fıkıh Usûlünde Mütakellimîn Yönteminin Delâlet Anlayışı*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Doktora Tezi, 2006.
- İbn Sînâ. *Yorum Üzerine/Kitâbu'ş-Şifâ*. çev. Ömer Türker. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2006.
- İnönü, Nazlı. "Charles Sanders Pierce'ün Pragmatizmi". *Felsefe Arkivi* 33 (2008).
- Kefevî, Ebû'l-Bekâ. *Külliyât-ü Ebi'l-Bekâ*. thk. Muhammed Muhammed Tamir - Enes Şamî. Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 1435-2014.
- Kur'an Yolu (Erişim 19 Haziran 2021). <https://kuran.diyaret.gov.tr>.
- Molla Hüsrev, Muhammed b. Ferâmur b. 'Alî. *Mir'âtu'l-usûl fi Şerhi Mirkâti'l-Vusûl*. İstanbul: Dâru't-Tibâ'atü'l-Âmîra, 970/1272.
- Peirce, Charles Sanders. *The Collected Papers of Charles Sanders Peirce*. ed. John Deely. 8 Cilt. PDF: Cambridge: Harvard University, 1994.
- Râzî, Ebû Abdullah Kutbüddîn. *Tahrîrü'l-kavâ'id-i'l-mantikiyye fi Şerhi'r-Risâleti's-Şemsiyye*. thk. Muhsin Bîdârfer. Menşûrât Bîdâr, 2. Basım, 765/1364.
- Rifat, Mehmet. *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları 2. Temel Metinler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 5. Basım, 2014.
- Sekkâkî, Ebû Ya'kûb. *Miftâhu'l-'ulûm: Belâgat*. çev. Zekeriya Çelik. İstanbul: Litera, 2017.
- Selçuk, Remziye. "İzmirli İsmâil Hakkı'dan Hareketle 'Delâlet' Üzerine Bir Değerlendirme". *Ekev Akademi Dergisi* 75 (2018).
- Şahin, Hüseyin. "Kelâmcılara Göre Delîl ve Delîl Türleri". *KADER Kelam Araştırmaları Dergisi* 13/1 (2015).

- Tâhâ, Nas. *Fıkıh Usûlünde Mefhûmun Delâleti ile İlgili Kavramların Gelişimi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2011.
- Teftâzânî, Sa'deddîn Mes'ûd b. Ömer b. Abdullah. *el-Mutavvel: Şerhu Telhîsi Miftâhi'l-Ulûm*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. Basım, 1434–2013.
- Teftâzânî, Sa'düddin. *el-Makâsîd*. çev. İrfan Eyibil - Ahmet Kaylı. 1 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019.
- Teftâzânî, Sa'düddin. *el-Mutavvel Belagat İlimleri Beyân-Bedî'*. çev. Zekeriya Çelik. 2 Cilt. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2020.
- Tehânevî, Muhammed b. 'Ala b. Ali el-Fârûkî el-Hanefî. *Keşşâf Istilâhâti'l-Fünûn*. thk. Ali Dehrûc. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1416–1996.
- Street, Tony. "The Reception of Pointers 1.6 in Thirteenth-Century Logic: On the Expression's Signification of Meaning". *Philosophy and Language in the Islamic World*. ed. Nadja Germann - Mostafa Najafi. Berlin: De Gruyter, 2021.
- Türer, Celal. *Charles Sanders Pierce'ün Pragmatik Felsefesi*. İstanbul: Üniversite Kitabevi, 1. Basım, 2003.
- Yıldırım, Abdullah. *Vaz' İlmi ve Unkûdu'z-Zevâhir/Ali Kuşçu*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- 'Askerî, Ebû Hilâl Hasan b. Abdullah b. Sehl. *el-Furûkû'l-lugaviyye*. Kâhire: Dâru'l-İlmi ve's-Sekâfe, 1417–1997.
- 'Ayâşî, Münzir. *es-Sîmyâyyât: İtticâhâtühâ ve Mefâhîmühâ*. Şam: Dâru Emeli'l-Cedîde, 1. Basım, 2017.

Two Different Faces of Representation: A Comparative Analysis of the Classical Dalālat Conception and the Concept of Modern Semiosis in the Context of Definition and Its Elements

Şeyma Gülsüm ÖNDER*

Extended Abstract

In classical logic, ad-dalāla, which means that knowledge of one thing requires knowledge of another, has an important place in Islamic sciences. In this context, dalālat emerges as a result of the relationship between wording and meaning in the disciplines of al-fiqh, Arabic language and *ʿilm al-Kalām*. Dalālat, which gains importance in Uşūl al-fiqh for the correctness of the aḥkām derived from the verses, which are literal signs, on the other hand, forms the basis of the al-beyān. Uşūl and *ʿilm al-belāgha* come together at a common denominator in terms of the main forms of utterance to signify meaning, clarity and closure in the utterance-meaning relationship.

The science of semiotics, which is the European face of representation, has developed in a structure that concerns many fields from thought to art and from science to culture since its establishment. Semiology, which is divided into schools as Communication Semiotics, Cultural Semiotics, and Indicative Semiotics, first emerged with structuralism based on the examination of linguistic signs. The term semiosis, which is used as one of the basic terms of science branches such as semiotics and narratology with its sub-branches, is the name of the process in which representation is examined in detail by the logician philosopher Charles Sanders Peirce (1839-1914). In short, semiosis is the name given to the process of representing a certain thing (object) on a certain ground, in a certain meaning.

In this article, the main difference between the terms dalāla and semiosis, which are evaluated under the phenomenon of representation, will be revealed based on the definitions given to these terms in their own fields of existence and the knowledge of the elements. Accordingly, in the introduction, the place of the dalāla in Islamic tradition in general and classical logic in particular will be briefly mentioned.

In the first chapter, firstly, the definition and elements of the dalālat will be given. Later, in the representation process, it will be shown that it is the mind that determines the relationship between the utterance and the meaning in the dalāla. Since it is discussed in logic with its widest form in terms of definition and types, the necessary data will be provided within the scope of this branch of science.

* Res. Assist., Marmara University, Faculty of Theology, Department of Arabic Language, Istanbul, Turkey, seyma91onder@gmail.com, Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0002-7534-3580>

In the second chapter, the modern semiotics schools, their main views and their most famous followers will be briefly introduced. Then, Peirce semiotics and the concept of semiosis will be discussed. This section will define the basic terms of semiosis, sign, object, interpretant, and ground. In addition, the object will be emphasized as it is the most effective element in the semiosis process.

In the third chapter, a comparative analysis will be made by taking into account the ground that played a role in the formation of the concepts of the *dalāla* and semiosis. As a result, it will be pointed out that the relationship between the origin of the *dalāla* and the elements it contains is mind-centred, while the concept of modern semiosis establishes a more detailed network of relations and these relations are object-centred. At the same time, the results of this fundamental distinction between the concepts of *dalāla* and semiosis, which constitute two different perspectives on representation, will be discussed. Accordingly, it will be shown that the *dalāla* does not include the object as a separate element in the process of representation, and sometimes takes it within the scope of *med-lūl*. As a result of this, it will be pointed out that *dalāla* is limited to linguistic signs and does not cover the representation phenomenon in all its aspects. On the other hand, the semiosis is problematic at the point of accepting metaphysical concepts without pragmatic effects, since the relationship between its elements is object-centered. As a matter of fact, although some concepts do not have abstract or concrete objects, they make sense.

Another result of *dalāla* centering on the meaning, namely the mental, in this process is that the classical tradition limits the representation phenomenon with language. Because natural or non-linguistic signs have not been sufficiently taken into account. This caused the phenomenon of *dalalet* to be limited to Islamic sciences. However, the phenomenon of representation has such a wide range of concepts as to include only a whole external and mental entity.

One consequence of the *dalāla*-semiosis comparison is that the modern concept of semiosis places more emphasis on non-linguistic signs than linguistic signs. Because in semiotics, the representation phenomenon is evaluated within the framework of a more objective and scientific method. In signification, on the other hand, since abstract thought and metaphysical concepts are more prominent, there is a meaning or mind-centered representation understanding. It is with the language in the best way.

Keywords: Semiotics, Logic, Peirce, Object, Relation of Signifier-Signified.

